

ლიმიტრი ნადირაშვილი

*ლიმიტრი უზნაძის უსიძოლობიის ინსტიტუტი***მიზნის უენოფენი განწყობის უსიძოლობიაში**

საკვანძო სიტყვები: სოციალურ-უსიძოლობიური განწყობა, მიზანი, ობიექტივაცია, განწყობის მეორე ღონე, ავროვნების განწყობა, მიზანშეწონილობა, მოთხოვნა.

განწყობის ფსიქოლოგიაში ზოგი მკვლევარი ნათლად აცნობიერებს იმ უპირატესობებს, რომელიც ამ ზოგადფსიქოლოგიურ თეორიას აქვს სხვებთან მიმართებაში. ამგვარი მაგალითია მონოგრაფია „სოცალურ-ფსიქოლოგიური განწყობა“, რომელშიც ამ სფეროში შემავალი ნებისმიერი გავლენა ახსნილია განწყობის თეორიის კანონზომიერებებით. ამის საშუალებას იძლევა ის მასშტაბი, რომელიც ამ თეორიას აქვს. მიუხედავად ამისა, განწყობის თეორიაშიც მოიძებნება თეთრი ლაქები, რომლებიც თანამედროვე მკვლევარებისგან მოითხოვს ახალ მიგნებებს და აღმოჩენებს. ამის ნიმუშია მომავალში განსახორციელებელი ქცევის განწყობის საკითხი, რომელიც მიზნის კატეგორიაში ფორმულირდება. მიზანზე, მომავალზე ორიენტირებული ქცევა სპეციფიკურ განწყობას მოითხოვს, ხოლო ასეთი განწყობის შექმნა განსაკუთრებულ მზაობას საჭიროებს. ჩვენს ნაშრომში სწორედ ეს მოვლენა გვინდა ფოკუსში მოვაქციოთ.

პედაგოგიური თვალსაზრისით, მიზანზე ორიენტირება, მომავალზე მიმართული ცხოვრება სწავლებას საჭიროებს. იმისათვის, რომ ბავშვმა მსგავსი ქცევა შეასრულოს, შესაბამისი მზაობა უნდა ჰქონდეს. რაც მასწავლებლებისა და მშობლების მხრიდან სპეციფიკურ მიმართებებს საჭიროებს. აქედან გამომდინარე, გასაკვირი სრულებით არაა, რომ ჩვენი ინდივიდუალური და სოციალური ცხოვრება ჩვეულებრივ მხოლოდ აწმყოზეა მიჯაჭვული. ეს იმას ნიშნავს, რომ დღევანდელი კვერცხით ვკმაყოფილდებით, მომავლის მიზნები არ გაგვაჩნია, და ეს იმ დროს, როდესაც დასავლური სამყარო მომავლის დაგეგმვა-შექმნითაა უმთავრესად დაკავებული. ამგვარი დამოკიდებულება არსებობასთან სპეციფიკურ-ადამიანურია და გამოარჩევს მას ყველა დანარჩენი ცოცხალი არსებებისაგან. ამიტომაც ეს პრობლემა ჩვენი კვლევის არეალში აღმოჩნდა.

ადამიანის ქცევის განხილვისას ნათელი გახდა, რომ ის გარკვეული განწყობის საფუძველზე ხორციელდება.

განწყობის გავლენით ქცევაში გათვალისწინებულია მოთხოვნა, საჭირო საგნობრივი გარემო და მომზადებული ოპერაციული შესაძლებლობები. ამის გამო ქცევა, როგორც ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაშია ცნობილი, მიზანშეწონილ ხასიათს იძენს.

აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ტერმინი „მიზანშეწონილება“ უადგილოდ მიგვაჩნია, რადგან განწყობაში სულაც არ არის გათვალისწინებული ინდივიდის მიზანი. ამის შესახებ უფრო დაწვრილებით ქვემოთ ვილაპარაკებთ.

ცოცხალი ორგანიზმის ქცევა აწმყოში მიმდინარეობს, არსებულ მოთხოვნილებას, დანაკლისის დაკმაყოფილება-შევსებას ემსახურება. ამიტომ განწყობას, რომელიც მოცემულ მომენტში იქმნება და არსებულ ქცევას უდევს საფუძვლად, „სიტუაციური განწყობა“ ვუწოდეთ. იგი მოცემულ მომენტში თავს უყრის ქცევისათვის საჭირო ძალებს. ქცევა შეუფერხებლად და განწყობისეულად მიმდინარეობს, თუკი არ არის დამაბრკოლებელი საგანი და სუბიექტს არც ცნობიერად, წარსული ცოდნის სახით ეძლევა ის მიზეზი, რომელიც მის ქცევას აფერხებს.

მაგრამ თუკი წამოიჭრება დაბრკოლება, მაშინ სუბიექტი ობიექტივაციას მიმართავს და აზროვნებას იწყებს. ინტელექტუალური ამოცანის გადაწყვეტის შემდეგ სუბიექტი აცნობიერებს

დაბრკოლების მიზეზებს და მის შესახებ ცოდნას მეხსიერებაში ინახავს, რაც შეიძლება გამოყენებული იქნას მომავალში მსგავს განწყობებათა ჩამოყალიბების დროს.

ინტელექტუალური აქტივობის პროცესში სუბიექტი იყენებს წარსულში და აწმყოში მოცემულ არსებულ მონაცემებს საჭირო ქცევის შესატყვისი განწყობის ფორმირებისათვის.

კიდევ უფრო რთული მდგომარეობა გვაქვს განწყობის მესამე დონეზე, სოციალური აქტივობის პროცესში. პიროვნება პირველი და მეორე დონის განწყობათა გამოყენების გარდა ქმნის და იყენებს სოციალური აქტივობის განწყობას. მის შინაგან ფაქტორს მოთხოვნას, თავად აყენებს. მოთხოვნის შესატყვისი ფაქტორებია სოციალური თანხმობა და შინაგანი შესაძლებლობები, რომლებიც აუცილებელია სოციალური განწყობის ფორმირებისათვის. ისინი შემდგომში უნდა გამოინახოს. ამ პროცესში უკვე იგულისხმება მომავლის ერთგვარი მოცემულობა. მასში უკვე ელემენტარული სახით არის წარმოდგენილი მომავალი, რომელიც შემდგომში მნიშვნელოვანი ფაქტორი ხდება პიროვნების აქტივობაში.

მომავლის განცდა პიროვნების ფსიქიკურ აქტივობაში სრულყოფილად არის წარმოდგენილი. პიროვნება მომავლის საშუალებით აგებს ფსიქიკურ წარმნაქმნებს, რომელთა საფუძველზე იგი ისახავს სამომავლო მიზნებს და ამოცანებს, რომელთა გადაწყვეტას დიდი მნიშვნელობა აქვს ცხოვრებაში.

პიროვნების ფსიქიკურ აქტივობაში უკვე გამოყენებულია წარსული, აწმყო და მომავალი. ამის საფუძველზე მას საშუალება ეძლევა, დაუფლოს სინამდვილეს და გამოიყენოს იგი თავის მოთხოვნილებათა და მოთხოვნათა შესაბამისად.

განწყობის ფსიქოლოგიაში განწყობა არაცნობიერ ფენომენად იყო მიჩნეული, ის ადამიანის როგორც იმპულსურ, ისე გააზრებული და ნებელბითი ქცევის საფუძველად იყო მიჩნეული. ამიტომ განწყობის როგორც ცნობიერი ფაქტორების საფუძველზე აღმოცენებული მოვლენის განხილვა გარკვეულ უხერხულობას იწვევს. არადა მომავალი მიზანდასახული ქცევის განსახორციელებლად საჭირო განწყობა შეუძლებელია პიროვნების მიერ სრულიად გაუცნობიერებლად ყალიბდებოდეს.

შეუძლებელია, პიროვნებამ მომავალი ქცევა მოთხოვნისა და შესაძლებლობათა გაუცნობიერებელი გამოყენების სახით ჩამოაყალიბოს. ცხადია, პიროვნებამ უნდა გააცნობიეროს, თუ მომავალში რა ქცევის განხორციელებას აპირებს. ამიტომ მომავალი ქცევა, რომლის განხორციელება პიროვნებას მიზნად აქვს დასახული, მომავალზე მიმართულ ფსიქიკურ საშუალებათა საფუძველზე უნდა აიგოს. ის მიმართება, რომელიც მიზნისეულ ქცევაში აისახება, მხოლოდ ცნობიერების გამოყენებით შეიძლება აისახოს. მომავალი, გამიზნული ქცევა პიროვნებას მხოლოდ ცნობიერი სახით შეიძლება ჰქონდეს მოცემული.

განწყობის ფსიქოლოგიაში ობიექტივაციის საფუძველზე განხორციელებული ქცევის შესატყვისი განწყობის შესახებ. იგულისხმებოდა, რომ ქცევის შეფერხებისა და ვითარების ობიექტივაციის შემდეგ სუბიექტი აცნობიერებდა დამაბრკოლებელ საგნებსა და იმ მიმართების შემეცნებას ახდენდა, რომელიც გათვალისწინებული არ იყო ქცევაში.

განწყობის მეორე დონის დახასიათების დროს ჩვენ იძულებული ვიყავით, გამოგვეჩვენა აზროვნების განწყობის ფაქტორები, რომელთა ერთდროულად მოცემულობის დროს იქმნება აზროვნების განწყობა, რომლის საფუძველზეც მიმდინარეობს აზროვნება. ასეთ ფაქტორებად ჩვენ გაურკვეველი სიტუაცია, გარკვევის მოთხოვნილება და აზროვნების განხორციელების ოპერაციული შესაძლებლობები – ლოგიკური კანონები ჩავთვაღეთ.

განწყობის მოქმედების მეორე დონეზე ჩვენ უკვე შესაძლებლად ჩავთვაღეთ აზროვნების განწყობის გარკვეული მხარეების გაცნობიერების შესაძლებლობა.

შემეცნების განწყობის საფუძველზე ჩვენ ვაცნობიერებთ იმ მიმართებებს, რომელთა გაუთვალისწინებლობის შემთხვევაში ხდება ქცევის შეფერხება. აზროვნების მიერ გაუთვალისწინებელი მიმართების გაცნობიერების შედეგად მოპოვებული ცოდნა შეგვაქვს შეფერხებული ქცევის განწყობაში. შესაძლებელი ხდება წარმატებული ქცევის განხორციელება.

ზურაბ ვახანიამ აზროვნების განწყობის ფორმირება შესაძლებლად მიიჩნია ოდნავ განსხვავებული ფაქტორების საფუძველზე. მისი აზრით, აზროვნება ყოველთვის ქცევის დაბრკოლების საფუძველზე არ ხორციელდება [1]. ჩვენ ხშირად საკუთარ შეხედულებებს ვხვეწავთ იმ მთლიან შეხედულებათა მოთხოვნით, რომლებიც გარკვეულ ვითარებებში გვინდობა.

ობიექტივაციის დონეზე განწყობის ფორმირებაში ცნობიერების მონაწილეობა ჩვენ აუცილებლად მივიჩნიეთ. იგივე შეიძლება ითქვას მესამე დონის სოციალური განწყობის შესახებ.

ეს ვითარება კიდევ უფრო ნათლად ჩანს მიზანდასახული ქცევის დროს. შეუძლებელია, პიროვნებამ დაისახოს მომავალში ქცევის განხორციელება, თუ მას გაცნობიერებული არ ექნება ის ობიექტური ვითარება, რომელთან მიმართებაშიც მან უნდა განახორციელოს მომავალი ქცევა. როდესაც პიროვნება მიზანს ისახავს, ამ მიზანს ის საკუთარი თავისადმი მოთხოვნის სახით განიცდის. ის იძულებულია, გამონახოს საშუალებები, ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილების საგნები და მოვლენები. ეს საშუალებები ხშირად ამჟამინდელ გარემოში არ არსებობს, ამიტომ მათი წარმოსახვაა საჭირო, რაც ცნობიერების საშუალებით შეიძლება იქნეს მიღწეული. ასევე წარმოსახული უნდა იყოს ის ოპერაციული შესაძლებლობები, რომლითაც მიზანდასახული ქცევა უნდა განხორციელდეს. მიზანდასახული ქცევის განწყობის ფორმირების პროცესში გამოყენებული უნდა იქნას ცნობიერების გარკვეული პროცესები – წარმოსახვა და ნებელობა.

ამრიგად, ჩვენ წინაშე დგება ამოცანა, გავარკვიოთ მიზანდასახული ქცევის განწყობის სტრუქტურა. უპირველეს ყოვლისა, დასადგენია, რა შინაგანი ფაქტორია აუცილებელი პირობა მომავალი ქცევის განწყობის შესამუშავებლად. ამისათვის, როგორც აღვნიშნეთ, უნდა გაცნობიერდეს, თუ რა ქცევის განხორციელება სურს პიროვნებას მომავალში. პიროვნების განვითარებაში ეს ის საფეხურია, როდესაც ის ცდილობს, თავის აქტივობაში მომავალი შეიტანოს. ჩვეულებრივ, ყოველ ქცევაში აწმყოსა და წარსულის მონაცემების გათვალისწინება ხდება. პიროვნება იწყებს მომავლის ბარიერის დაძლევას. მას თავის აქტივობაში შემოაქვს წარსულისა და აწმყოს მონაცემები და მათ ამდიდრებს იმ ამოცანებით, მიზნებით, რომლებიც მან მომავალში უნდა განახორციელოს. მას უკვე შეთვისებული აქვს სივრცითი მიმართებები, რომლებსაც ქცევაში იყენებს. გარკვეული ასაკიდან იწყება დროითი მიმართებების გაცნობიერება და დაუფლება. ბავშვი იწყებს იმ მიზნების და ამოცანების გაცნობიერებას, რომლებიც მან მომავალში უნდა შეასრულოს. ამისათვის საჭიროა დროითი მიმართებების გაცნობიერება [1].

მომავალი ამოცანების გადაწყვეტა, გარკვეული ქცევის ორგანიზების გარდა, საჭირო საშუალებათა გამონახვას გულისხმობს. მათი ერთობლიობის საფუძველზე პიროვნებამ აწმყოში უნდა განახორციელოს საჭირო ქცევა. მოთხოვნა, რომელიც ამ ქცევის საფუძველზე უნდა შესრულდეს, მომავალ ქცევაზეა გათვლილი. ხოლო მის რეალიზაციას პიროვნება აწმყოში ახდენს. როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში ისეთი ქცევა უნდა შესრულდეს, რომლის იმპულსები მომავალში თავსდება. ინდივიდის და სუბიექტის ქცევაზე წარსული და აწმყო ფაქტორები ზემოქმედებდა. ხოლო მიზანდასახულ ქცევაში მომავალი ზემოქმედებს აწმყოზე. ინდივიდის ქცევაში მიზეზშედევობრივი კავშირები აისახება და ქცევა მათ საფუძველზე ხორციელდება, ხოლო პიროვნების მიზნობრივ ქცევაში მიზანსაშუალებათა მიმართებაა ასახული და აწმყოს აქტივობაში მათი საშუალებით ხორციელდება.

ინდივიდის ქცევაში წარსულია მთავარი, პიროვნების ქცევაში კი არსებითი მომავალია.

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ მომავალი ქცევის განწყობის შინაგანი პირველი ფაქტორი არის მომავალში შესასრულებელი ქცევის მოთხოვნილება. მოთხოვნილება ვერ დაკმაყოფილდება, თუ ამისათვის სათანადო გარე პირობები არ არსებობს. ამ პირობების გამონახვა თავად პიროვნებას ეკისრება. განწყობის ფორმირების მეორე ფაქტორია სიტუაციური საშუალებები, რომლებშიც შესაძლებელია არსებული მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. მიზნობრივი ქცევის მესამე ფაქტორია ის ოპერაციული შესაძლებლობები, რომლებიც პიროვნებას სოციალურ გარემოში აქვს შეძენილი. ამ ფაქტორების ერთობლიობა ქმნის პირობას მიზნობრივი ქცევის განწყობის ფორმირებისათვის.

ასეთ განწყობათა სისტემის არსებობა მიუთითებს იმაზე, თუ რამდენად არის მომზადებული პიროვნება მომავალი სოციალური ცხოვრებისათვის.

პიროვნების სამომავლო წარმატებული ქცევებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მის ამ მხრივ მომზადებას. სასკოლო და უმაღლეს სასწავლებლებში პიროვნების აღსაზრდელად მიზანზე ორიენტირებული ქცევის ჩამოყალიბებას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება. სამწუხაროდ, ახალგაზრდების სწავლა-აღზრდის საქმეში ამ საკითხებს ნაკლები ყურადღება ექცევა.

სკოლის მაღალ კლასებში და სტუდენტებთან ჩვენ ვატარებდით მუშაობას, რათა ისინი დაუფლებოდნენ მიზნის დასახვის სტრატეგიას. შემუშავებული იქნა მეთოდოლოგია, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია ახალგაზრდამ დასახოს უახლოესი და შორეული მიზნები და მოახდინოს მათი რეალიზაცია, რასაც პიროვნების შემდგომი განვითარებისთვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს.

ამ საკითხებზე ჩვენ შემდგომში საგანგებოდ გვექნება მსჯელობა.

ლიტერატურა:

1. ვახანია ზ. ძირითად მიმართებათა იერარქია და ცნება „მიზნობრიობა“. მაცნე 2007, №1.
2. ბალიაშვილი მ. სოციალური განწყობის ჩამოყალიბება და პიროვნების აქტივობა. თბილისი. მეცნიერება, 1980.
3. ბალიაშვილი მ. ობიექტივაციის კვლევის პერსპექტივა. „მაცნე“, 2003, №1, გვ. 15-19.
4. ნადირაშვილი დ. ზეგავლენა ფსიქოთერაპიაში. „მაცნე“, №1, გვ. 117-125, 2004.
5. ნადირაშვილი შ. პიროვნების სოციალური ფსიქოლოგია. თბილისი. მეცნიერება, 1979.
6. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია, ტ. I თბილისი. მეცნიერება, 1983.
7. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია, სოციალური განწყობა. ტ. II თბილისი. მეცნ., 1985.
8. ნადირაშვილი შ. განწყობის ანტროპული თეორია. 2001. თბილისი.
9. უზნაძე დ. ზოგადი ფსიქოლოგია, ტ. III-IV. თბილისი. მეცნ. აკად. გამომცემლობა. 1964.
10. უზნაძე დ. განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები, ტ. VI. 1949.
11. უზნაძე დ. ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები, თბილისი, 1925.
12. უზნაძე დ. პედაგოგიური ფსიქოლოგია, ტ. 5; თბილისი 1967.
13. ქვარცხავა რ. გადაწყვეტილების მიღებისა და ატიტუდის შეცვლის ურთიერთობის საკითხისათვის. თსუ, შრომები, სერია „სამართალი, ფსიქოლოგია, პედაგოგიკა“. 1975.
14. Надирашвили Ш. Понятие установки в общей и социальной психологии. Тб. 1974.
15. Надирашвили Ш. Психология пропаганды, изд. «Мецниереба» Тб. 1978.

Dimitri Nadirashvili

The Phenomenon of Goal in the Theory of Set

Resume

The article points out that goal directed behavior has its specific set. Performance of such behavior needs learning. Out of the three levels (individual, subject, personality) established in set psychology, goal directed behavior corresponds to the personality level. Goal directed set enables the personality to detach himself /herself from the present and behave in a future oriented way.